

ROMA HUKUKUNDA ADLÎ TEŞKİLATLANMA*

Dr. N. Kağan KOCAOĞLU, Esq.**

* Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir ve TÜBİTAK-ULAKBİM Veri Tabanında indekslenmektedir.

**New York ve Ankara Barosu Üyesi; J.S.D. (Georgetown), LL.M. (Virginia), LL.M. (Ankara).

ÖZ

Roma İmparatorluğu, Kıta Avrupası hukuk sisteminin kaynağı olması nedeniyle Türk Adli mekanizmasını da hala etkilemeye devam etmektedir. Tarihsel olarak Roma medeni usul hukukunun çağdaş dönem Kara Avrupası hukukçuları için günümüzde de bir ilham kaynağıdır.

Anahtar Kelimeler: *Roma İmparatorluğu, Antik Yunan, Adli Teşkilatlanma, Şehir Devletçikleri, Civil Judicial Mechanism, City States, Legis Actiones, Formula, Judicia Extraordinaria, Cognitiones Extra Ordinem, Magistra, Judex.*

ROMAN EMPIRE BEING THE SOURCE
OF THE CONTINENTAL EUROPE

ABSTRACT

The Roman Empire historically being the fundamental source of the Continental Europe's legal system has been inspiring Turkish civil judicial mechanism. Theoretically the procedural system of the Roman Empire still has lots to offer for the contemporary continental law scholars.

Keywords: *Roman Empire, Ancient Greece, Civil Judicial Mechanism, City States, Legis Actiones, Formula, Judicia Extraordinaria, Cognitiones Extra Ordinem, Magistra, Judex.*

ROMAN CIVIL JUDICIARY SYSTEM

GİRİŞ

Nerede toplum varsa orada hukuk vardır. Hukukun olduğu her yerde de sureti değişse bir bir adli teşkilatlanma bulunmaktadır. Hukuk bilimi sadece hak sahiplerini ve bunların haklarının derecesini tespit etmekle yetinmez. Aynı zamanda hak sahibine tanıdığı haklarını fiilen elde edebilmeleri için gerekli imkanları da verir. Bu imkanların nasıl elde edilebileceğini gösteren hukuk kuralları usul hukukudur^[1].

Usul hukuku, adli teşkilata düzen ve şeffaflık getirmektedir. Yargılama, bir senteze ulaşmak için analiz yapmaktır. Usul hukuku, hukuki gerçeği ortaya çıkarmak amacıyla, bir aşamalı analiz tekniğidir^[2]. Ünlü Roma kodifikasyonu XII Levha Kanunlarının ilk iki levhası usul hukukuna tahsis olunmuş olması^[3] konunun önemini göstermektedir.

Bu çalışmada Roma İmparatorluğu'ndaki özel hukuka ilişkin adli teşkilatlanma incelenmeye çalışılmaktadır. Roma hukukunda davanın seyri hususuna ise konuyla ilgili olduğu noktalarda değinilecektir.

[1] UMUR, Ziya: ROMA HUKUKU, DERS NOTLARI ; Beta Yayıncılık ; 2. B. ; İstanbul 1990 ; s. 217

[2] DECLAREUIL, J (Ed. ODGEN, C. K.) : THE HISTORY OF CIVILIZATION ; Routledge Press ; Londra 1996 (İlk B. 1927) ; s. 59

[3] UMUR, s. 83

BİRİNCİ BÖLÜM

ROMA USUL HUKUKUNDA DÖNEMLER VE YARGILAMA USULLERİ

1. ROMA USUL HUKUKUNUN TARİHİ GELİŞİMİ

I. GENEL OLARAK

Roma İmparatorluğu'nda usul hukuku birden bire ortaya çıkmamıştır. Bir takım aşamalarla gelişim göstermiştir. İlk önceleri fertler adaleti bizzat kendileri sağlarken, son dönemde adli yetkiler devletin tekeline geçmiştir.

II. TARİHİ DÖNEMLER

1. HUSUSİ HİMAYE DÖNEMİ

Eski devirlerde, Devlet teşkilatının henüz çekirdek halinde bulunduğu dönemlerde herkes kendi hakkını kendisi korur ve elde ederdi (ihkak-ı hak). Bu o devir için bir zaruretten kaynaklanmakta idi. Fertlerin haklarını bizzat elde edebilmeleri için kendi ellerinde bulunan kuvveti kullanmaları sistemine hususi himaye sistemi denilmektedir^[4].

Ancak bu devirde hakkını koruyup alabilenler ancak mütecavizden daha güçlü olanlardır. İhkak-ı hakkın bir başka dezavantajı da kan davalarının doğumuna sebebiyet vermesidir^[5].

Roma da ilk dönemde herkes kendi hakkını kendisi elde etmekte idi. Ancak Roma Devlet teşkilatının kurularak kuvvetlenmeye başladığı tarihten itibaren ihkak-ı hak usulü zayıfladı ve aşamalı olarak tarihe karıştı^[6].

İlk imparatorluk devrine doğru hususi himayenin bazı türleri yasaklanarak kanunlar vasıtası ile bu tarz fiilleri ika edenler cezalandırılmaya başlandı.

[4] UMUR, s. 220

[5] OĞUZOĞLU, Cahit : ROMA HUKUKU ; Akın Yayıncılık ; 2.B. ; Ankara 1956 ; s. 322

[6] OĞUZOĞLU, s. 322 ; UMUR, s. 221

2. TAHKİM DÖNEMİ

Husui himaye dönemimin bitine doğru ihtilafların hakem eliyle sona erdirilmesi sistemine geçilmiştir. Bir başka söyleyişle ihtilafa düşen tarafların örf adeti ve hukuku iyi bilen bir kimseye çözümü havale etmeleri, tahkim sistemidir.

a. İHTİYARİ TAHKİM DÖNEMİ

İhtiyari tahkim döneminde tahkim tarafların iradesine bırakılmıştı. Taraflar, dilerlerse aralarındaki ihtilafı, tahkime havale ederlerdi^[7].

Bu usulde bir hak talep eden şahıs karşı tarafla anlaşarak bir hakem tayini suretiyle ihtilafın halledilmesi yoluna giderdi. Kendisinden hak talep edilken kimsenin bu uzlaşma usulünü kabul etmekte menfaati bulunmakta idi. Zira, hak talep eden kimsenin aksi durumda ihkak-ı hak yoluna başvurması mümkündü^[8]. Bu tehlikeye karşın, gerek hakeme müracaat, hakem kararına uyma konuları tarafların iradesinde idi. Bu yüzden ihtiyari tahkim etkili olamamakta idi^[9].

İhtiyari tahkim sisteminde tarafların yaptığı anlaşmanın konusu ihtilafın hakem tarafın halledilmesi ise, her iki tarafın bu karara uyması zorunlu idi. Taraflar hakem kararından menun olmasalar bile sözleşmeye bağlılık ilkesi tarafları hakem kararına uymaya zorlamakta idi. Hakem kararına uymayan kimse Roma toplumunda ayıplanırdı^[10].

b. ZORUNLU TAHKİM DÖNEMİ

İhtiyari tahkimin dezavantajları sonucunda Devlet tahkimi zorunlu hale sokmuştur. Devlet ihtilafı tarafları seçecekleri bir hakeme müracaat etmeye ve bu hakemin kararına uymakla zorunlu tutmaktadır^[11].

Bu sistemde hakkını elde edemeyen kimse, devletin yetkili memurlarına müracaat ederek bir hakem tayinini ister ve memur hakemi tayin ederdi. Taraflar hakeme itiraz edemeyecekleri gibi, hakemin verdiği hükme de uymakla yükümlüdürler^[12].

[7] UMUR, s. 221

[8] OĞUZOĞLU, s. 323

[9] UMUR, s. 221

[10] OĞUZOĞLU, s. 324

[11] UMUR, s. 221

[12] OĞUZOĞLU, s. 324

c. ADALETİN DEVLET ELİYLE DAĞITILMASI

İhtiyari ve zorunlu tahkim sistemin mahsurları ile tahkime bırakılmayacak ihtilafların varlığı (kamu hukuku, ceza hukuku, idare hukuku) devleti, adaleti bizzat dağıtmaya yöneltmiştir.

Bu sistemde hükmü verecek organ devletin adalet dağıtılması için görevlendirdiği memurlarıdır. Bu memurlar önceleri magistralar^[13] iken daha sonraları hakimler olmuştur^[14].

Roma İmparatorluğu'nda adaletin devlet eliyle dağıtılması ancak milattan sonra ikinci yüzyılda fevkalade yargılama sistemi döneminde ortaya çıkmıştır. Bu devirde devletin tayin ettiği hakimler hüküm vermekte ve yine devlet memurları hükmü icra etmekteydiler. Böylece hem yargılama hem icrada devlet tekeli ortaya çıkmıştır^[15].

2. ROMA İMPARATORLUĞU'NDA YARGILAMA USULÜ

Roma İmparatorluğu'nda değişik devirlerinde değişik yargılama usulleri uygulanmıştır.

I. ESKİ HUKUK DEVRİ YARGILAMA USULÜ

Roma Devletinde cumhuriyet öncesi eski hukuk döneminde, yargılama baştan sona kral (rex) tarafından yürütülürdü. Bu dönem yargılama usulü bölünmemeiş, tek bir safhadan oluşmaktaydı^[16].

II. KANUNİ YARGILAMA USULÜ (LEGIS ACTIONES)

Roma İmparatorluğu'nda ilk kullanılan yargılama usulü kanuni yargılama usulüdür^[17].

Bu yargılama usulü, kanunlarla değil, örf adet hukuku ile geliştirilmiş bir tekniktir^[18].

[13] Magistra, latince magistratus kelimesinden gelen hem görevli meuru hem de onun makamını anlatan bir terimdir (WOLFE, Hans Julius : ROMAN LAW, AN HISTORICAL INTRODUCTION ; University of Oklohoma Press ; Kansas 1951 ; s. 27).

İlk iki magistra consul'lardı (THOMAS, J.: INTRODUCTION TO ROMAN LAW ; Kluwer Law and Taxation Publishers ; Deventer 1986 ; s. 3).

[14] OĞUZOĞLU, s. 325 ; Magistralar ve hakimler arasındaki başlıca fark, magistraların devletin idari işleriyle de görevli oldukları halde, hakimlerin sadece adli alanda görevlendirilmeleridir (OĞUZOĞLU, s. 325).

[15] OĞUZOĞLU, s. 325

[16] DECLAREUIL, s. 62

[17] DECLAREUIL, s. 59 ; OĞUZOĞLU, s. 327

[18] DECLAREUIL, s. 59

Bu yargılama usulünde bir hakkın elde edilebilmesi için davaya başvurmak gerekmektedir. Davasız hak olmazdı. Başka deyişle, her hak bir dava ile ihdas edilmekteydi.

Bu devirde dava çeşitlerini ve şekillerini ortaya koyan hukuki düzenleme meşhur XII Levha Kanunları'dır. Bu düzenlemede çeşitli davalar ve her hak için kabul edilmiş yargılama usulleri yer almaktaydı.

Kanuni yargılama usulünde her dava iki aşamada incelenirdi. İlk aşama magistra önünde cereyan ederdi. Magistra ihtilafa konu olan olayı dinler ve tarafları hakeme gönderirdi. İkinci aşamada hüküm hakem tarafından verilir ve magistra tarafından icra edilirdi^[19].

Kanuni yargılama usulü, pignoris capio icra usulü hariç olmak üzere, zorunlu tahkim niteliğindedir^[20].

III. FORMÜLE DAYALI YARGILAMA USULÜ (FORMULA)

Formüllü yargılama usulü zorunlu tahkim niteliğindedir^[21]. Formüllü yargılama usulünde her dava iki aşamada incelenirdi. İlk aşama magistra önünde cereyan ederdi. Magistra ihtilafa konu olan olayı dinler ve tarafları hakeme gönderirdi. Burada yenilik magistranın hakeme bir formül göndermesi ve hakemin bu formülle bağlı olmasıdır. Bu formül emir niteliğindedir ve hakemin yetkisi ile takdir hakkını kısıtlamaktadır. Kanuni yargılama usulünde ise böyle bir emir bulunmamaktaydı^[22].

Prætorların bu faaliyeti sonucunda Ius Civile'nin eksik ve aksak yönleri değiştiriliyordu. Her formül Roma maddi hukukuna bir katkı niteliğindedir^[23]. İkinci aşamada hüküm hakem tarafından formüle dayanarak ve formül sınırları içinde kalarak verilir ve magistra tarafından icra edilirdi^[24].

[19] OĞUZOĞLU, s. 327

[20] OĞUZOĞLU, s. 327, dn. 3 ve s. 328

[21] OĞUZOĞLU, s. 328

[22] OĞUZOĞLU, s. 328

[23] OĞUZOĞLU, s. 328

[24] OĞUZOĞLU, s. 328. Ünlü düşünür Montesquieu'ye göre: "Roma hakimleri temel olarak kendilerine yapılan istem hakkında istemi değiştirmeden ekleme veya sınırlama yapmadan karar vermekteydiler. Prætorların iyi niyet ilkesine dayanarak formlardan uzaklaşması takdir yetkisini artırdı. İyi niyet ilkesi monarşik idaresine daha yakındır" (MONTESQUIEU, s. 82).

IV. OLAĞANÜSTÜ YARGILAMA USULÜ (JUDICIA EXTRAORDINARIA / COGNITIONES EXTRA ORDINEM)

Olağanüstü (fevkalade) yargılama usulünde her dava tek aşamada incele-nirdi. Adalet devlet memurları tarafından dağıtılır. Davayı tertip eden, hüümü veren ve infazı sağlayan magistradır^[25].

İKİNCİ BÖLÜM

ADLİ TEŞKİLATLANMA

1. ESKİ YUNAN ŞEHİR DEVLETLERİNDE ADLİ TEŞKİLATLANMA

Eski Yunan şehir devletlerinde hüküm yargıçlar tarafından oluşturul-maktaydı^[26]. Eski Yunanlılar yargıçlara istor demekteydiler^[27]. Kelime anlamı olarak, istor, bilen demektir. Bununla birlikte hüküm yargıçlar tarafından tek başına verilmezdi. Yargıçların kararları, yaşlılar^[28] ve kamuoyu tarafından yönlendirilirdi^[29].

Eski Yunan şehir devletlerinin en önemlisi, Atina şehir devletidir. Atina hakkındaki efsaneler göre Atina bir zamanlar monarşi ile yönetilmekteydi. M.Ö. 7. yüzyılda monarşi sona ermesine rağmen kral-basileus adı verilen bir memur bu görevi üstleniyordu.

Basileus'un yargılama da dahil olmak üzere çok geniş yetkileri bulunmak-taydı. Tarihi gelişim ile birlikte basileus'un yetkileri dağıtılmaya başlandı. Önce Arkhon makamı yaratıldı. Arkhon, lider demektir. Arkhon'lar kral kadar güçlü olarak görülmekteydiler. Daha sonra polemarch (komutan) ve thesmothai (kanun koyucu) makamları da Arkhon'un yanı sıra oluşturuldu^[30].

Kral, tek hakim ve yönetici idi. Anlaşmazlığa düşen iki Atinalı arasındaki ihtilafı kral çözerdi.

[25] OĞUZOĞLU, s. 328

[26] Eski Yunan edebiyatında ihtilafların çözümüne ilişkin daha fazla bilgi için bkz. GAGARIN, Michael ; EARLY GREEK LAW ; University of California Press ; Londra 1986 ; s. 19-51

[27] MacDOWELL, Douglas M. : THE LAW IN CLASSICAL ATHENS, ASPECTS OF GREEK AND ROMAN LIFE ; Cornell University Press ; Ithaca (New-York) 1978 ; s. 13-16

[28] MacDOWELL, s. 16

[29] MacDOWELL, s. 21

[30] MacDOWELL, s. 24

Arkhon, aile ve eşya hukukuna ilişkin ihtilafları çözmekle yetkili kılınmıştı. Polemarch ise yabancı unsurlu (Atinalı olmayan yabancılar) ihtilaflar çözüme kavuştururdu.

Thesmothetes makamı ise ihtilaf sayısının fazlaşması sonucu oluşturulmuştu. Kral, akhon ve polemarch tarafından çözülmeyen ihtilaflar, altı adet bulunan thesmothai tarafından çözüldü^[31].

Areopagos ise Atina'da Akropolisin batısında bulunan Ares tepesinde bulunan bir konseydir. Aristokrasiyi temsil eden bu konsey, krala tavsiyede bulunur, ceza verme yetkisi de dahil olmak üzere pek çok önemli devlet işiyle uğraşır^[32].

Eliaia, Solon reformlarıyla kurulan, halktan kişilerin görev yaptığı mahkemelerdir^[33]. Eliaia'nın yetkileri şunlardı^[34]:

Yukarıda sayılan magistraların hükümlerine karşı temyiz mahkemesi görevini görürdü. Bu mahkeme, magistra kararını bozma yetkisine de sahipti.

Solon, magistraların verebilecekleri hükümleri sınırlamıştı. Eğer magistra bu sınırı aşmak isterse, magistra Eliaia'nın onayını almak zorundaydı.

2. ROMA İMPARATORLUĞU'NDA ADLİ TEŞKİLAT

Roma ceza usul hukukuna *lex repetundarum* denilmektedir. Hırsızlık gibi adi suçların incelenmesi özel hukuk yargılamasına bırakılmıştı^[35]. Roma toplumuna karşı işlenen siyasi suçlar (*peruellios*) ile ilgili magistra *duumviri perduellionis* idi. Bu magistra, bir nevi kamusal iddia makamı gibi hareket ederek, olayı halk kurullarına (*comititatus maximus/comitio centuriata/questions perpetuae*) götürürdü^[36].

Roma İmparatorluğu'nda özel hukuk yargılamasına ilişkin adli teşkilatı, ilgili yargılama usullerine göre incelemek gerekmektedir.

I. ESKİ HUKUK DÖNEMİNDE ADLİ TEŞKİLATLANMA

[31] MacDOWELL, s. 26

[32] MacDOWELL, s. 27

[33] MacDOWELL, s. 29 ; Eski Yunan'da bulunan halk mahkemeleri için daha fazla bilgi için bkz. GARNER, Richard : *LAW & SOCIETY IN CLASSICAL ATHENS* ; St. Martin's Press , New York 1987 ; s. 39-48

[34] MacDOWELL, s. 30

[35] CROOK, s. 84 ; LINTOTT, Andrew : *JUDICIAL REFORM AND LAND REFORM IN THE ROMAN REPUBLIC, A NEW EDITION, WITH TRANSLATION AND COMMENTARY, OF THE LAWS FROM URBINO* ; Cambridge University Press ; Cambridge 1992 ; s. 10

[36] LINTOTT, s. 10 ; Roma ceza yargılama hukuku için daha fazla bilgi için bkz. s. LINTOTT, s. 69, 71-72

Roma Devletinde XII Levha Kodifikasyonu öncesi döneme, eski hukuk dönemi denilmektedir.

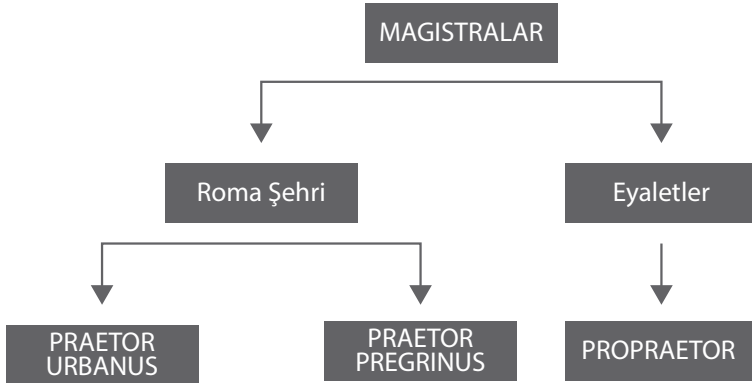
Eski hukuk döneminde, Roma şehrinde en üst hakim kraldı (rex). Onun yargısal yetkisinin ek veya tali bir çare olduğunu ya da bu yetkinin sınırlı olduğunu gösteren bir kanıt bulunmamaktadır^[37].

II. KANUNİ YARGILAMA USULÜNDE ADLİ TEŞKİLAT

1. MAGISTRA

Magistraların hem kazai hem de idari yetkileri mevcuttur^[38].

a. MAGISTRA ÇEŞİTLERİ

Praetor, sadece yargı işleriyle ilgilenmesi için M.Ö. 367 yılında Licinia Sextia Kanunu ile oluşturulan bir magistralıktır. Başlangıçta sadece bir praetor vardı: Praetor urbanus, Roma vatandaşları arasındaki ihtilaflar bakımından yetkili magistra idi. M.Ö. 242 yılında oluşturulan praetor pregrinus ise, Roma vatandaşları ile vatandaş olmayan yabancılar (pregrinus) arasındaki ihtilaflarla bakımından yetkiliydi^[39].

İlk başta praetor olabilenler sadece patrisyen sınıf iken, M.Ö. 337 tarihinden itibaren plep'ler de praetor olabilmeye başladı.

[37] DECLAREUIL, s. 59 ; UMUR, s. 10, 83

[38] OĞUZOĞLU, s. 328

[39] CROOK, s. 68 ; WOLFF, s. 33 ; DECLAREUIL, s. 70 ; OĞUZOĞLU, s. 328 ; THOMAS, s. 3, 7 ; UMUR, s. 83 ; Principatus döneminde praetor sayısı 18'e ulaşmıştır (UMUR, s. 47).

Roma şehir devletini yayılması ile birlikte eyaletler oluşturulmaya başlanınca, praetor sayısı artırıldı. Bu praetor'lar (propraetor / proconsul), eyaletlere vali olarak gönderilmekteydiler^[40].

Praetor ve diğer adli görevlilerin hukukçu olmasına gerek bulunmamaktadır. Bu kişilere danışmanlık yapan bir heyet bulunmaktaydı: consilium assessores^[41].

Dominatus döneminde (M.S. 284 – M.S. 565), praetor'luk sadece bir şeref ünvanı olmuştu. Praetor, oyunlara bakan, kendi şahsi ervetinden para harcamaya zorunlu tutulan bir makam haline geldi^[42].

b. MAGISTRA YETKİLERİ

Praetorların imperium (kamu gücünü kullanma) yetkisi ve jurisdictio yetkileri bulunmaktaydı. Praetorlar imperium yetkilerine dayanarak hakemleri hüküm vermeye mecbur tutuyorlardı^[43]. Praetorlar jurisdictio yetkilerine dayanarak davanın nasıl rüyet edileceğini ve esaslarını hakeme havale etmekte idiler^[44]. Praetorların jurisdictio yetkileri, üç şekilde karşımıza çıkmaktadır^[45]:

1. Do: Magistranın hakem tayin etme yetkileri bulunmaktadır.

2. Dico: Magistranın, dava esnasında, bir nev-i ihtiyati tedbir olarak ihtilafı şeylerin zilyetliğini devredebilir.

3. Addico: Magistranın hükümden sonra ihtilafı şeylerin zilyetliğini davayı kazanan tarafa devretme yetkileri bulunmaktadır (icra yetkisi).

Magistraların bazı hukuki işlemlerde hazır bulunarak bunları onaylayıp tevsik etme yetkileri de bulunmaktaydı^[46]. Praetor faaliyeti, edictum'lar vasıtasıyla bir hukuk kaynağı haline gelmişti^[47].

Yukarıda görüldüğü gibi, Roma'da özel hukuk yargılaması magistra önünde başlamayan bir faaliyetti. Buna karşın yargılama magistra önünde bitmezdi^[48].

2. JUDEX (HAKEM)

Judex hakeme verilen isimdir. Judexi magistra veya taraflar tayin eder. Judex çoğunlukla gelenek hukukunu bilen kimseler arasından arasından seçilirdi.

[40] CROOK, s. 70, 72-73 ; WOLFE, s. 33 ; UMUR, s. 34

[41] CROOK, s. 88

[42] UMUR, s. 61

[43] Praetor, imperium'a sahip olduğu için orduya komuta edebilir ve meclisleri toplantıya çağırabilir (UMUR, s. 22).

[44] OĞUZOĞLU, s. 328 ; Jurisdictio yetkisi, fertler arındakıkan hukuki ihtilaflarda, hangi hukuk kaidesinin uygulanacağını tespiti ederek, hakeme direktif ve yetki vermektir (UMUR, s. 89).

[45] DECLAREUIL, s. 63 – 70 ; OĞUZOĞLU, s. 328-329

[46] OĞUZOĞLU, s. 332

[47] UMUR, s. 89-91

[48] CROOK, s. 73

Judexin tek yetkisi hükmü vermekten ibarettir. Judexin icraya ilişkin yetkisi bulunmamaktadır.

M.Ö. 1. yüzyılın ortalarından itibaren praetor urbanus, kimlerin hakem olabileceğinin bir listesinin oluşturarak, bir levha halinde ilan etmekteydi^[49] (album iudicum). Judex, faaliyetini davanın ikinci kısmında (In Iudicio) yürütür^[50].

Praetorlar hukuki olmayan meselelerde sadece vakanın nasıl cereyan ettiğinin tespiti için hakem (selecti) atarlardı^[51].

III. FORMÜLLÜ YARGILAMA USULÜNDE ADLİ TEŞKİLAT

Formüllü yargılama usulü, tahkim tekniğine dayanmaktadır. Bundan dolayı, adli teşkilatlanmada değişiklik oluşmamıştır^[52].

IV. OLAĞANÜSTÜ YARGILAMA USULÜNDE ADLİ TEŞKİLAT

Roma İmparatorluğu, olağanüstü yargılama döneminde yargılamanın tek aşamada gerçekleşmesini kabul etmiş ve devlet memurlarından oluşan bir adli teşkilat kurarak, tahkim usulünden vaz geçilmiştir.

Olağanüstü yargılama dönemi, mutlakiyet dönemi olan imparatorluk döneminde yaşanmıştır^[53].

1. IMPARATOR

Bu usulde adli teşkilatlanmanın başında imparator (imperator / principatus / dominus) bulunmaktaydı. İmparatorun yetkileri sınırsızdı. İmparator en başta gelen ve hükmü kesin olan yargıçtı^[54]. İmparatora temyiz makamı olarak başvurulurdu. Bazı davalara ise doğrudan imparator bakmaktaydı^[55].

2. YARGIÇLAR

Yargıçlar, Roma şehrinde ve eyaletlerde imparator adına dalet dağıtan memurlardı. Yargıçlar, imparatorun yetkisine dahil olmayan ihtilafları hal-lederlerdi^[56]. İlk başlarda yargıçların senatörler arasından seçildiğini gözlemliyoruz^[57]. Yargıçların kararları, Judex Ordinari'ler tarafından temyiz edilebilirdi^[58].

[49] UMUR, s. 227

[50] OĞUZOĞLU, s. 330

[51] FUSS, s. 308.

[52] OĞUZOĞLU, s. 331

[53] OĞUZOĞLU, s. 331

[54] CROOK, s. 87 ; OĞUZOĞLU, s. 331, 332

[55] OĞUZOĞLU, s. 332

[56] OĞUZOĞLU, s. 331

[57] FUSS, s. 310.

[58] OĞUZOĞLU, s. 332

3. RECUPERATORES

Recuperatores'in Roma İmparatorluğu topraklarında yabancıların kendi aralarında veya yabancılar arasındaki ihtilaflara bakmaya yetkileri bulunmaktaydı^[59].

IV. MESAİ GÜNLERİ

Roma İmparatorluğu'nda adalet sadece dies fasti denilen belirli günlerde dağıtılmaktaydı. Pontiffler önemlerini artırmak için Romanın erken döneminde bu günler saklı tutmaktaydılar. Tescil memuru Flavius dies fastiye ilişkin sırrı halka açıklayarak pontifflerin önemini azaltmıştır.^[60]

V. SÜREKLİ MAHKEMELER

Roma Devletinde sürekli mahkemelere de rastlanılmaktaydı. Bu mahkemelerle cumhuriyet döneminde karşılaşılmaktadır^[61].

a. CENTUMVIRS MAHKEMELERİ

Centumvirs mahkemeleri, 105 üyeden oluşan, üçer kişilik gruplar halinde 35 bölüme ayrılan mahkemelerdir.

Centumvirs mahkemelerinin yetkisi, mülkiyet, irtifak hakları ve miras hukukundan doğan ihtilaflar ile Querela inofficiosi Testamenti konularını incelemektir^[62]. Ancak, centumvirs mahkemelerinin tek başına bakmaya yetkili olduğu bir konu bulunmamaktadır. Örneğin, mirasa ilişkin bir olay, tek bir judex'e de gidebilirdi^[63].

b. ON ADAM (“DECENVIRS”) HEYETLERİ

daha açık gizli olmayan hukuk talepleri ile yapılan halk (plep) devriminin sonucu olarak on kişiden oluşan Decemvirat komisyonu MÖ 452 yılında bir kanun kodu yazmak üzere atandı. Başarılı olması üzerine ikinci bir komisyon daha atandı. Bu komisyonlar devlet içindeki güç mücadelesinin bir odağı haline gelmiştir.^[64] Decemvirler ilk başta praetorlara yardımcı olmak üzere atanırlardı. Ancak, her davaya değil tanınmış davalar (causae cognitionis) denilen davalara

[59] DECLAREUIL, s. 62 ; OĞUZOĞLU, s. 332

[60] ROLLIN, s. 381-82.

[61] OĞUZOĞLU, s. 332

[62] CROOK, s. 79-80 ; DECLAREUIL, s. 63 ; OĞUZOĞLU, s. 332-333

[63] CROOK, s. 81

[64] CORNELL, s. 72.

bakabilirlerdi^[65]. Decemvirs mahkemeleri, hürriyeti ve vatandaşlık haklarını ilgilendiren davalara bakardı^[66].

c. ÜÇ ADAM (TRIUMVIRS) HEYETLERİ

Triumvirat üç kişi tarafından kurulan darbe cuntaları için de kullanılmaktadır. Triumvirs mahkemeleri, Roma kamu düzenine aykırı hareket edenlerin işlediği suçları inceler ve Manus Injectio'nun uygulanmasına karar verebilirlerdi^[67].

SONUÇ

Bir imparatorluğun kalbi olan Roma şehri mahkemeler ile doluydu. Augustus'un Roma İmparatorluğu'na düzen getirmek amacı ile praetor'luk sayısını artırması bürokrasinin artmasına yol açmıştır.^[68] Justinian döneminden az evvel, Roma hakimlerinin sıfatlarının içerisi boşaltılmıştı. Adli ve cezai yargılama İmparator tarafından atanan ve atılan tek bir hakime indirgenmişti.^[69] 4. yüzyılda yargıçların yozlaşmış olduğu genel kanı olarak bütün devlete yayılmıştı.^[70] genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Roma İmparatorluğu'ndaki adli yozlaşmayı incelemesi ve ders çıkarması gerekmektedir.

[65] FUSS, s. 308.

[66] OĞUZOĞLU, s. 333

[67] OĞUZOĞLU, s. 333

[68] BABLITZ, s. 13-14

[69] GIBBON, s. 508.

[70] NOONAN, s. 92.

KAYNAKÇA

- CROOK, J. A. (Ed. SCULLARD, H. H.) : ASPECTS OF GREEK AND ROMAN LIFE : LAW AND LIFE OF ROME, 90 B.C. – A.D. 212 ; Cornell University Press ; Ithaca 1987 (İlk B. 1967)
- BABLITZ, L.: ACTORS AND AUDIENCE IN THE ROMAN COURTROOM ; (Routledge Classical Monographs ; New York, New York 2009) (İlk B. 2007)
- CORNELL, T.: THE BEGINNINGS OF ROME: ITALY AND ROME FROM THE BRONZE AGE TO THE PUNIC WARS ; Routledge New York, New York 1995.
- DECLAREUIL, J (Ed. ODGEN, C. K.) : THE HISTORY OF CIVILIZATION ; Routledge Press ; Londra 1996 (İlk B. 1927)
- FUSS, J. D.: ROMAN ANTIQUITIES ; Oxford 1840.
- GIBBON, E.: THE HISTORY OF THE DECLINE AND FALL OF THE ROMAN EMPIRE, Volume IV ; Methuen & Co. ; Londra 1901.
- MacDOWELL, Douglas M. : THE LAW IN CLASSICAL ATHENS, ASPECTS OF GREEK AND ROMAN LIFE ; Cornell University Press ; Ithaca (New-York) 1978
- LINTOTT, Andrew: JUDICIAL REFORM AND LAND REFORM IN THE ROMAN REPUBLIC, A NEW EDITION, WITH TRANSLATION AND COMMENTARY, OF THE LAWS FROM URBINO ; Cambridge University Press ; Cambridge 1992
- MONTESQUEU, C.: The Spirit of Laws, Volume I, 1752.
- NOONAN, J. T.: THE INTELLECTUAL HISTORY OF A MORAL IDEA: BRIBES ; University of California Press; Berkeley 1987.
- OĞUZOĞLU, Cahit: ROMA HUKUKU ; Akın Yayıncılık ; 2.B. ; Ankara 1956
- UMUR, Ziya : ROMA HUKUKU, DERS NOTLARI ; Beta Yayıncılık ; 2. B. ; İstanbul 1990
- ROLLIN, C.: THE ROMAN HISTORY, FROM THE FOUNDATION OF ROME TO THE BATTLE OF ACTIUM ; VOLUME 2, 1739.
- THOMAS, J. : INTRODUCTION TO ROMAN LAW ; Kluwer Law and Taxation Publishers ; Deventer 1986
- WOLFF, Hans Julius : ROMAN LAW, AN HISTORICAL INTRODUCTION ; University of Oklahoma Press ; Kansas 1951